

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi
(MİKAD) Cilt: 3- Sayı: 1- Haziran 2019
ISSN: 2587-1331

TÜRKİYE'DE TEK PARTİ DÖNEMİ VERGİ POLİTİKALARI

Cemil Adar YILMAZER*

Cihan YÜKSEL**

Özet

Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk yılları, Osmanlı Devleti'nden kalan yapısal özelliklerin değişmesi ve savaş sonrası kalkınma çabaları ile geçmiştir. Bu bağlamda ekonomik, mali, sosyal ve siyasal alanda birçok kanuni yapılanmanın ilk adımları atılmaya çalışılmıştır. Vergi sisteminin de oturtulmaya çalışıldığı bu dönemde hem eski vergilerin kaldırılması veya değiştirilmesi yoluna gidilmiş hem de yeni vergiler salınmıştır. Bu nedenle Türkiye'de tek partili dönemin (1923-1950) vergi sisteminin detaylı bir şekilde anlatılması önem kazanmaktadır. Gerek söz konusu dönemle ilgili yazılmış kaynaklar, gerekse de arşiv kayıtlarına dayanarak Türkiye'de tek parti döneminin vergi sistemini ortaya koymak çalışmamızın amacı olmuştur.

Çalışmamızda önce söz konusu dönemin genel iktisadi görünümü anlatılmıştır. Bu genel iktisadi koşullar altında aynı dönemde uygulanan vergi politikaları anlatılmış ve sonrasında arşiv kayıtlarına dayanarak vergi politikaları detaylandırılmıştır. Sıklıkla yaşanan politika değişikliğine dayanarak, 1923-1950 dönemi vergi politikalarının aslında vergi sisteminin olgunlaşması ve oturması için bir arayış çabası ile geçtiğini söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Maliye Tarihi, Tek Parti Dönemi, Vergi Sistemi.

TAX POLICIES OF THE SINGLE-PARTY ERA IN TURKEY

Abstract

The first years of the Republic in Turkey is history by changing the structural characteristics remaining from the Ottoman Empire and post-war development efforts. In this context, the first steps of many legal structures in economic, fiscal, social and political fields have been tried to be taken. In this period when the tax system was tried to be layout, both the removal or replacement of old taxes was made and new taxes were released. Therefore, it is important to explain the Turkish tax system of a single-party period (1923-1950) in a detailed way. The aim of our study is putting forward the tax system of one-party era in Turkey on the basis of both written sources about the period in question and archive documents.

In this study, firstly the general economic outlook of the mentioned period is explained. Under these general economic conditions, tax policies applied in the same period are explained and tax policies are detailed on the basis of archive documents. Based on the frequent policy change, it is possible to say that the tax policies of 1923-1950 were in fact a search for the maturation of the tax system.

Key Words: Fiscal History, Single-Party Era, Tax System.

* ORCID: 0000-0002-3095-9285 Doktora Öğrencisi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. E-posta: ayilmazer91@gmail.com

** ORCID: 0000-0003-1959-1245 Dr. Öğr. Üyesi. Mersin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü. E-posta: cihanyuksel@mersin.edu.tr

1. Giriş

1929 dünya ekonomik krizine kadar geçen süreç içerisinde devletin ekonomiye müdahale etmemesi fikri yaygın olmuştur. Ancak 1929 dünya ekonomik krizi ile birlikte devletlerin ekonomiye müdahalede bulunması bir zorunluluk teşkil etmiştir. Uzun yıllar boyunca devletler, ekonomik istikrarsızlıklarla mücadele edebilmek, ekonomik ve sosyal amaçlarına ulaşabilmek adına ekonomiye müdahale etmiş ve bu müdahalelerini mali araçlar yoluyla kullanmıştır. Ekonomiye müdahale sürecinde başvurulan mali araçların başında ise vergiler gelmiştir.

Türkiye’de, Cumhuriyetin ilk yıllarında liberal politikalar uygulanmak istenmiş; ancak özel sektörün liberal politikalar için yetersiz kalması ve 1929 yılında yaşanan ekonomik krizle birlikte devletçi politikalar tercih edilmiştir. Tek partili dönemde uygulanan ekonomi politikalarını da etkileyen 1929 dünya ekonomik krizi, devletçi ekonominin uygulanmasıyla birlikte vergi politikasını da etkilemiştir. Bu bağlamda İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar kamu gelirleri artırılmaya çalışılmış, yeni vergiler çıkarılmıştır. 1930-1939 yılları arasında gelir üzerinden alınan vergilerin payı artarken 1939-1945 yılları arasında, olağanüstü koşulların etkisiyle servet üzerinden de vergiler alınmıştır.

Çalışmadaki amacımız Türkiye’de tek partili dönemde (1923-1950) uygulanan vergi politikalarını ve bu politikaların etkilerini detaylarıyla ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışmada, dönemin ekonomik olayları incelenmiş, bu gelişmelerin dönemin vergi politikalarına ışık tutması amaçlanmıştır. Bu amaçla araştırma konusu hakkında kitap, makale ve TBMM arşiv kayıtları taranarak dönemin vergi politikaları elde edilen bilgiler ışığında detaylandırılmaya çalışılmıştır.

2. Dönemin Genel İktisadi Görünümü

Nüfusunun büyük bir bölümü tarımla ilgilenen Osmanlı Devleti’nde iç ve dış ticaret azınlıklar tarafından yönetiliyor, mevcut sanayi yapısı ise el sanatlarından oluşuyor ve sanayi malları yurt dışından ithal ediliyordu. Cumhuriyet öncesinde Avrupa ülkelerine tanınan kapitülasyonlar Osmanlı Devleti’nin mali ve iktisadi birçok alanda yabancı denetimine girmesine neden olmuştu. Alınan dış borçların ödenememesi sonucunda 1881 yılında imzalanan Muharrem Kararnamesi ile birlikte Duyun-u Umumiye İdaresi kurulmuş ve Osmanlı maliyesi ağırlıklı olarak yabancı temsilcilerden oluşan bu idareye teslim edilmişti. Birinci Dünya Savaşı’nın da etkisiyle kamu borçlanması artmış, yurtiçi üretim olanakları daralmış ve üretken nüfus azalmıştı (Göze Kaya ve Durgun, 2009: 234). Cumhuriyet yönetimi böylesine zor koşullara sahip bir iktisadi ve mali yapı devralmıştı.

Osmanlı Devleti’nden miras kalan ağır şartlara sahip mali ve iktisadi yapı, Cumhuriyetin tek partili döneminde uygulanan politikaların da kaynağı olmuştur. Lozan Antlaşması’yla kapitülasyonların kaldırılmasına rağmen yabancı şirketlerin sahip olduğu imtiyazların devam etmesine çözüm olarak Cumhuriyet hükümetleri söz konusu şirketleri millileştirme ya da kamulaştırma yoluna gitmiştir. Bunların başında 1924 yılında demiryolu şirketlerinin ve 1925 yılında Fransız Reji İdaresi’nin kamulaştırılması gelmektedir. Ayrıca Duyun-u Umumiye İdaresi’nin tasfiye edilmesi, Osmanlı borçlarının taksitler halinde kapatılması, Osmanlı Bankası’nın Merkez Bankası olma imtiyazının kaldırılması ve Galata Borsası’nın son bulması da önemli çözümler olmuştur (Kazgan, 2009: 44-51).

Cumhuriyetin ilk dönemi iktisadi ve mali koşullarının şekillenmesinde iki önemli gelişme belirleyici olmuştur: İzmir İktisat Kongresi ve Lozan Barış Antlaşması.

Yeni kurulacak ve bağımsızlığı tanınacak ülkenin iktisadi alanda da bağımsızlığını kazanması önem teşkil etmektedir. Bu nedenle de Lozan görüşmelerine ara verilen bir dönemde, 17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir İktisat Kongresi toplanmış ve hem toplumdaki belli kesimlerin talepleri görüşülmüş hem de iktisadi bağımsızlık vurgusu yapılmıştır. Kongre ile, Lozan görüşmelerinin netice vermesi açısından batı dünyasına karma bir ekonomi modelinin benimsendiği mesajının verildiği de söylenebilir. Zira Kongre’de milli ekonomiye zarar vermediği sürece yabancı sermayeye karşı olunmadığı ve özel girişimcilerin yabancı sermaye ile işbirliği yapabileceği vurgulanmıştır (Keser, 1993: 73). Tüccar, sanayici, çiftçi ve işçi kesimlerinin temsilcilerinden oluşan İzmir İktisat Kongresi’nde alınan kararlar şöyle özetlenebilir: kapitülasyonların kaldırılması, Duyun-u Umumiye İdaresi’ne son verilmesi, gümrük vergileri ile yerli üreticinin korunması, Aşar’ın

kaldırılması, Reji İdaresi başta olmak üzere yabancılara verilen imtiyazların kaldırılması, küçük sanayi ve ticaret erbabı üzerindeki Temettü Vergisi'nin hafifletilmesi, Yol Vergisi'nin tahsilinde nakdi usul yerine bedeni usule geçilmesi, Ağnam vergisi sayımının bahar dönemlerinde yapılması ve taksit bağlanması, zirai aletler ile traktör benzini ve yağlarının ithalinden gümrük resmi alınmaması, hazine borçlarına karşılık banka senedi verilmesi, tekellerin kaldırılması, ticaret üzerinden alınan vergilerde Ticaret Odalarına danışılması, savaş nedeniyle zarar gören yerlerde Musakkafat (bina) Vergisi'nin alınmaması, tütün üretimi ve ticaretinin serbest bırakılması ve tütün rüsumunun tüketiciden alınması, Temettü Vergisi'nin gelir vergisine dönüştürülmesi, iç gümrüklerin kaldırılması ve yeni gümrük tarifelerinin uygulanması, bir ticaret ana bankasının kurulması, kambiyo merkezleri ile nakit ve tahvil borsalarının millileştirilmesi, limanlarda kabotaj hakkının kullanılması, 1913 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun süresinin uzatılması, iş gününün sekiz saatten oluşması, haftada bir gün işçilere tatil verilmesi, sendika hakkının tanınması (Türk, 1981: 338-339; Akalın, 2008: 28; Akgül Yılmaz, 2009: 301-302; Giray, 2010: 223). İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararların bazılarının uygulandığı, bazılarının ise çok daha ileri yıllara bırakıldığı görülmektedir. Özellikle gümrük tarifelerinde istenen değişiklikler hemen uygulanamamış, İngiltere ve Fransa'nın isteğiyle mevcut gümrük düzenlemeleri 1929 yılına kadar sürmüştür (Toprak, 2002: 604). Ayrıca tarım dışı işçilerin günlük çalışma saatlerinin sekiz saat olması 1936'da, asgari ücretin belirlenmesi ve buna uyulmasının zorunlu hale getirilmesi 1961'de, ücretli bayram ve hafta tatili haklarının tanınması 1946'dan sonra, iş güvenliği ve sosyal güvenlik konusunda önlemler alınması 1945 yılından sonra söz konusu olabilmektedir. İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararların genel olarak işçi sınıfı talepleri dışındaki kesimlerin taleplerine odaklandığı görülmektedir (Keser, 1993: 72-73).

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan milli iktisat fikri ve batılı devletlere verilen güven ortamı, Lozan Antlaşması'nda alınan kararlara da ışık tutmuştur. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile alınan mali ve iktisadi kararlar şunlar olmuştur: yabancılara verilen ayrıcalıkların (kapitülasyonların) kaldırılması ve kabotaj hakkının yerileştirilmesi, Osmanlı dış borçlarının savaş öncesi toprak durumuna göre yeniden düzenlenmesi, Duyun-u Umumiye İdaresi'nin Türkiye'de vergi tahsil yetkisinin kaldırılması, 1916 yılı gümrük tarifelerinin beş yıl süreyle muhafaza edilmesi ve bu sürenin sonunda bağımsız bir gümrük politikası uygulanabilmesi (Keser, 1993: 73-74; Akalın, 2008: 31-34; Akgül Yılmaz, 2009: 302). Böylece söz konusu antlaşma ile siyasi ve mali bağımsızlığın temellerinin atılması ve diğer devletler tarafından kabulü sağlanmıştır.

1913 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu, İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar sonucunda genişletilerek 1927 yılında yeniden yürürlüğe konmuştur. Gerek tarımdan sanayiye bir yapısal dönüşüm yaşamak, gerekse de yerli kapitalistleşme sürecini hızlandırmak adına hazırlanan kanun, yerli sanayicilere büyük avantajlar sağlamıştır. Bu çerçevede özel girişimciye toprak bağıışı, vergi muafiyetleri, yatırım malları ithalatında gümrük muafiyetleri, demiryolu ve denizyolu taşımacılığında %30 indirim, prim ödemeleri ve ithal mala oranla %10 daha pahalı olsa da kamu kurumlarının yurtiçi üretim kullanma zorunluluğu gibi düzenlemeler yapılmıştır (Keser, 1993: 80; Sarıoğlu, 2004: 223). Kirmanoğlu (1994: 59)'na göre Teşvik-i Sanayi Kanunu her ne kadar bürokrat-sanayici etkileşimini kuvvetlendirse de, Keser (1993: 83)'e göre ticaret sermayesinin sanayi sermayesine dönüşmesine pek katkıda bulunamamıştır. Elbette bu durumun müsebbipleri arasında 1929 Dünya Bunalımı da vardır.

1929 yılında tüm dünyada yaşanan ekonomik bunalım Türkiye'yi de etkilemiştir. Merkez Bankası'nın kurulması, yabancı bankaların sayısının azalması ve yerli bankaların artması başta olmak üzere birçok iktisadi gelişmenin bu döneme denk geldiği görülmektedir. Kriz döneminde faizler, kambiyo ve dış ticaret devlet denetimi altına alınmıştır (Toprak, 2002: 608). Dolayısıyla gerek dünyada yaşanan konjonktür, gerekse de bunun Türkiye ekonomisine yansımaları Türkiye'yi yeni bir paradigmaya götürmüştür: devletçilik.

Dönemin şartları içinde devletçiliğe geçiş nedenlerini özetlemek gerekirse, (a) 1929 Dünya Ekonomik bunalımının olumsuz etkileri, (b) Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan beklenen randımanın alınmaması, (c) sanayileşme yolunda özel sektörün sermaye birikimi yetersizliği, (d) dış borç ödemelerinin yoğunluğu, (e) yabancı sermayeye duyulan güvensizlik, (f) 1929'dan sonra gümrük tarifelerinin özgürce kullanılabilmesi, (g) "Kadro" dergisinin de etkisiyle liberalizme karşı olumsuz tepkilerin gelişmesi, (h) ekonomik kriz ortamında yaşanan sosyal sorunlar, ekonominin gelişmesi için ihtiyaç duyulan altyapı eksikliğinden söz edebiliriz (Giray, 2010: 240-241).

1930'lu yıllardaki devletçi politikaların karakteristiğini dış ticareti koruma önlemleri, yabancı sermayenin sınırlandırılması ve kontrol altına alınması, tarımsal destekler, sanayi mallarının fiyatları ve faiz oranlarının kontrol altına alınması, devletin üretici ve yatırımcı olarak ekonomide yer alması oluşturmaktadır. 1939'a kadar Türkiye temel ihtiyaçlarını ve sanayi mallarını devlet eliyle kurulan fabrikalarda üreten bir ülke haline gelmiştir (Boratav, 1995: 126-127).

Gerek devletçilik fikrinin bir yansıması olarak, gerekse de İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği bir zorunluluk olarak 18 Ocak 1940'da "Milli Koruma Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla seferberlik, savaş vb. olağanüstü durumlarda hükümete iktisadi anlamda neredeyse sınırsız özel yetkilerin verilmesi söz konusu olmuştur. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye ekonomisi üzerinde yarattığı olumsuz etkiler gerekçesiyle, söz konusu özel yetkiler kullanılmıştır. Bu kapsamda sanayi ve maden şirketlerinin ürünlerine bedeli ödenmek kaydıyla el konulabilmiş, gerektiğinde bu şirketlere el konma yetkisi verilmiş, üretimi artırmak amacıyla bu şirketlere uzman ve işçi temin edilmiş ve vatandaşlara ücretli iş yükümlülüğü getirilmiş, çiftçiye ödünç tohumluk verilmiş, karaborsaya düşen temel tüketim mallarının fiyatları devlet tarafından belirlenmiş, hükümet ve belediyelerin belirlediği fiyatlara uymayanlara ve mal stok edenlere ağır cezalar getirilmiştir. Vurgunculuk ve karaborsacılığı kaldırmayı da amaçlayan bu tedbirler hükümet ile büyük tüccar ve toprak ağalarının arasını açmıştır (Tuğluoğlu, 2001: 355; Öztürk, 2013: 140-146).

1923-1940 dönemini tarihsel olarak inceleyen kaynakların çoğu, Cumhuriyetin ilk dönemini temelde ikiye ayırmaktadır: 1923-1929 liberal dönem ve 1930-1939 devletçi dönem. Ancak Boratav (1995: 118) liberal politikalar ile devletçilik arasında bir ara alt dönem olduğunu öne sürmüş ve söz konusu dönemi üçe ayırarak incelemiştir: 1923-1929 dışa açık devlet eliyle özel sermayenin teşviki dönemi, 1930-1932 özel sermayeye dayanan korumacılık dönemi ve 1933-1939 korumacılık devletçilik sentezi.

Söz konusu dönemin kamu bütçelerine baktığımızda, kamu bütçesinin çoğunlukla fazla verdiğini görmekteyiz. 1925 yılında Aşar vergisinin kaldırılması, 1931-32 yıllarında Osmanlı'dan kalan borç ödemelerinin başlaması, 1934-35 yıllarında da kamu yatırımlarının artması nedeniyle bütçe açık vermiş, bunların dışında kalan zamanlarda kamu bütçesi fazla vermiştir (Göze Kaya ve Durgun, 2009: 240). Her ne kadar söz konusu dönemde Keynesyen politikalar ve onun bütçe politikasına yansımaları henüz söz konusu olmasa da, bir anlamda devri bütçe politikasının uygulandığı söylenebilir. Bir başka ifadeyle, yıllık denklik yerine belirli bir devirde (konjonktürde) bütçe denkliği sağlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet Rusya'nın Kars ve Ardahan illerini Türkiye'den istemesi diplomatik tansiyonun yükselmesine yol açmış, savaşın sona ermesine rağmen Türkiye seferberlik haline devam etmiştir. Bu ağır koşullar altında kalkınmanın hızlandırılması ve enflasyonla mücadele amacıyla Eylül 1946'da devalüasyon yapılarak kurdaki aşırı değerlenmişlik giderilmeye çalışılmıştır (Kurdaş, 2003: 8). ABD Doları'nın değeri 1,9 TL'den 2,8 TL'ye çıkarılmış ve böylece başarılı bir şekilde ihracat artışı ve enflasyon hızının azalışı sağlanmıştır (Toprak, 2002: 611).

1948 sonrasında Rusya ile olan yüksek tansiyonun düşmesi üzerine ve söz konusu tansiyonun da bir sonucu olarak Türkiye batı dünyası ile ilişkilerini daha da yakınlaştırmıştır. Tek partili dönemin son yıllarında Truman doktrini kabul edilmiş ve Marshall yardım programı da yürürlüğe girmiştir (Kurdaş, 2002: 8). Belki de Türkiye ekonomisinin 1950 yılındaki dönüşümünün temelleri bu yıllarda oluşmaya başlamıştır.

Cumhuriyetin tek parti dönemine genel olarak baktığımızda enflasyon ve dış borçlardan uzak durulmaya çalışıldığını görmekteyiz. 1920-1940 yılları arasında fiyat artışlarının yıllık ortalama %1 olduğunu ve bazı demiryollarının devletleştirilmesinde alınan sınırlı bir dış borç dışında borçlanmadan uzak durulmaya çalışıldığını söyleyebiliriz. Söz konusu dönemde Türkiye'de milli gelir artış hızı ise yıllık ortalama %5 olmuş, altın ve döviz rezervleri yıllık ihracatın 1,5 katına ulaşmıştır (Kurdaş, 2003: 5, 9). Türkiye'de tek parti döneminde, gerek yapısal dönüşümün sağlanması adına, gerekse de yeni kurulan bir ülkede kalkınmanın sağlıklı yürümesi çabaları adına cesur ve köklü politikalar uygulanmıştır. Bu politikalar yer yer eleştirilere maruz kalsa da, politikaların aldığı sonuçlar olumlu yorumlanabilmektedir.

3. Dönemin Uygulanan Vergi Politikaları

Osmanlı Devleti'nde dini kurallara dayanılarak alınan vergiler, devletin çöküş sürecinde mali sistemin yabancıların kontrolünde olması nedeniyle zayıflasa da devam etmiştir. Cumhuriyetin ilk döneminde oluşan vergi sisteminin ise geleneksel şer-i yapıdan uzaklaştırılarak millileştirilmesi amaçlanmıştır. Bu geçiş sürecinde vergiler konusunda çok sık değişiklikler yaşanmış, vergi sisteminin yerleşmesi ve yapısal özelliklere uygun hale getirilmesi amaçlanmıştır. Tek parti döneminden sonra vergi sistemimizin bugünkü haline gelmesi konusunda adımlar atılmış ve özellikle de Almanya kanunlarına benzer bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak zaman içinde yapılan vergi kanunu düzenlemeleri ile Türkiye'nin kendine özgü bir vergi sistemi oluşmuştur (Mutlu, 2009: 68).

Dönemin vergi politikalarını anlamak için sadece yeni konan veya değiştirilen vergilerin değil, teklif edilen ve uygulanmayan vergilerin de incelenmesi yerinde olacaktır. Bunlardan biri de "Bekârlık Vergisi" girişimidir. Savaş sonrası dönemde ülkenin demografik yapısını düzenlemek ve nüfus artışını hızlandırmak amacıyla önce 19 Ekim 1920 tarihinde Canik Milletvekili Hamdi Bey tarafından, daha sonra 22 Şubat 1921 tarihinde Erzurum Milletvekili Salih Efendi tarafından teklif edilen vergi kabul edilmemiştir. Toplumda ve basında daha çok gündeme oturan Bekârlık Vergisi teklifi ise Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı İçöz tarafından 18 Mart 1929 tarihinde yapılmıştır. Teklife göre, 25-45 yaş aralığındaki tüm evli olmayan erkekler ve 25-35 yaş aralığındaki resmi bir dairede çalışan kadınlar ödedikleri çeşitli vergilerin bir misli kadar Bekârlık Vergisi verecektir. Bu vergiden elde edilen gelirin % 20'si beşten fazla çocuğu olan ailelere ikramiye olarak dağıtılacaktır. Tartışmalara konu olan vergi teklifi encümen tarafından kabul edilmeyerek yürürlüğe girmemiştir (Akkoyun, 2000; Özer, 2013).

Osmanlı Devleti'nden miras olarak kalan ve tartışmalara konu olan vergilerden biri de "Yol Vergisi"dir. 102 sayılı Tarık Bedeli Nakdisi Hakkında Kanun'un 21 Şubat 1921 tarihinde yürürlüğe girmesiyle uygulanan Yol Vergisi, 18-60 yaş arasındaki erkeklerden bedenen veya para ile alınan bir baş vergisi olmuştur. Kurtuluş Savaşı yıllarında ülkenin yol ihtiyacını karşılamak için uygulanan vergi, içeriğinden ziyade işgal yıllarındaki uygulama zorluklarından dolayı eleştirilmiştir. Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber söz konusu vergide yeni düzenlemelere gidilmiş ve 19 Ocak 1925 tarihinde 542 sayılı Yol Mükellefiyeti Kanunu çıkartılmıştır. Aynı amaçlarla alınan vergide yükümlülük dört günden 6-12 güne çıkarılmış, altı çocuğu olanlar başta olmak üzere muafiyetler genişletilmiştir. Yeni verginin yine nakdi olarak da ödenebilmesine olanak verilmiştir. Ülkenin yol seferberliği için hem bedenen hem de nakden alınan bu verginin nakdi kısmının her ne kadar yol işlerinde kullanılması planlansa da, uygulamada öncelikli başka alanlarda da kullanıldığı görülmüştür. 10 Haziran 1929 tarih ve 1525 sayılı Şose ve Köprüler Kanunu ile Yol Mükellefiyeti Kanunu kaldırılmış, yol vergisiyle ilgili hükümler bu kanun içerisinde yer almıştır. Yeni düzenlemeye göre yükümlülük yılda on gün çalışma veya 8 lira ödeme şeklinde olmuştur. Muafiyet alanı daha da genişletilmiş ve çocuklu aile muafiyeti beş çocuğa indirilmiştir. Çeşitli revizyonlara uğrayan Yol Vergisi tek partili dönemin bitmesinin ardından 25 Şubat 1952 tarihinde kaldırılmıştır (Özdemir, 2013).

Osmanlı Devleti'nde uygulanan ve Cumhuriyet döneminde devam eden bir diğer vergi de Ağnam olmuştur. Kelime anlamı koyunlar olan Ağnam, küçükbaş hayvanlar üzerinden alınan maktu bir vergidir. Tanzimat'tan sonra nakdi olarak toplanmaya başlamış (Sarioğlu, 2004: 221) ve Osmanlı Devleti bütçe gelirlerinin yaklaşık % 8'ini oluşturmuştur (Giray, 2010: 232). TBMM'nin açılmasından sonra 24 Nisan 1920 tarihli ilk yasa Ağnam ile ilgili olmuş ve Cumhuriyet kurulana dek uygulanmıştır. Ağnam Vergisi 1924 yılında Sayım Vergisi'ne dönüştürülmüştür. Daha önceleri sadece küçükbaş hayvanlar üzerinden alınan vergi Sayım Vergisi'ne dönüşürken büyükbaş hayvanları da kapsamış ve dolaylı vergiler içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur (Mutlu, 2009: 80). 1931 yılından itibaren Hayvanlar Vergisi olarak anılan verginin bütçe gelirleri içindeki payı 1930'lu yıllarda yaklaşık % 6 civarında iken, 1940'lı yıllarda % 5'in altına düşmeye başlamış ve 1950'li yıllarda % 1'in altına düşmüştür. Hayvanlar üzerinden alınan bu vergi 1962 yılında kaldırılmıştır (Gönüllü, 2015: 85-88).

Osmanlı Devleti'nde bina ve araziler tek bir vergi altında toplanmıştır. 1920 yılında bu vergiler ayrılmış ve Bina Vergisi'nin dışında araziler üzerinden Musakkafat Vergisi alınmıştır (Giray, 2010: 231). Musakkafat Vergisi, binaların gayri safi iradı üzerinden alınan bir servet vergisi olmuştur. Yeni binaları teşvik etmek amacıyla geçici muafiyetlerin uygulandığı Musakkafat Vergisi, boş binaların dikkate alınmaması, matrah hesaplanırken onarım masraflarının dikkate alınmaması ve tahmin

komisyonlarında mükelleflerin temsil edilmemiş olması açısından bazı sorunlarla karşılaşmıştır (Akgül Yılmaz, 2009: 309). Arazi Vergisi ise, Aşar'ın kaldırılmasından evvel Aşar'a tabi olan arazilerin değeri üzerinden % 48 oranında, Aşar'a tabi olmayan arazilerin değeri üzerinden % 10 oranında alınan bir vergi olmuştur (Türk, 1981: 342). 1931 yılında Musakkafat Vergisi kaldırılarak yerine Bina Vergisi getirilmiş ve Arazi Vergisi de modernleştirilmiştir. 1935 yılında Arazi Vergisi ve Bina Vergisi'nin tahsili İl Özel İdarelerine bırakılmıştır (Mutlu, 2009: 81).

Tek parti dönemi vergi politikalarında yaşanan belki de en köklü değişim Aşar'ın kaldırılması olmuştur. Aşar Osmanlı'dan kalan, zirai ürünlerin gayrisafi toplamından alınan ve iltizam usulüyle tahsil edilen bir şer'i vergidir. Gerek Osmanlı Devleti'nde gerekse de Cumhuriyetin ilk yıllarında bütçenin en önemli gelir kaynaklarından biri olmuştur. Nitekim Aşar'ın toplam kamu gelirleri içindeki payı 1920'de % 29, 1924'de % 25 iken, vergi gelirleri içindeki payı % 50'nin üzerindedir (Giray, 2010: 225). Ancak Aşar'ın aynı bir vergi olması ve mültezimler aracılığıyla tahsil ediliyor olması, hem adaletsizliğe hem de tarımsal üretimin gerilemesine yol açmıştır (Türk, 1981: 340). İzmir İktisat Kongresi'nde sanayici ve tüccar kesimin itirazlarına karşı işçi ve çiftçi kesimlerinin Aşar'ın kaldırılması konusundaki talepleri hayat bulmuş (Mutlu, 2009: 72) ve 17 Şubat 1925 tarihinde 552 sayılı kanunla Aşar kaldırılmıştır (Türk, 1981: 340). Aşar'ın kaldırılmasını savunan görüşler genellikle köylü kesimin üzerindeki ağır vergi yüküne, iltizam usulünün yarattığı sorunlara, aynı olarak tahsil edilmesinin para ekonomisinin yaygınlaşmasının önünde engel olmasına ve tarh/tahsil maliyetlerinin yükselmesine yoğunlaşmıştır (Giray, 2010: 226). Aşar'ın kaldırılmasını eleştiren görüşler ise genellikle kamunun en büyük finans kaynağının aniden kaldırılmasının yaratacağı bütçe sorunlarına odaklanmıştır (Mutlu, 2009: 74).

Aşar'ın kaldırılması üzerine aynı yıl, 1925 yılında, Mahsulat-ı Araziye Vergisi getirilmiştir. Tarımsal ürünler üzerinden sadece iskele ve istasyonlara yüklenme sırasında alınan vergi, bu yönüyle dolaylı vergi haline getirilmiştir. Tahıl ürünlerinden % 10; fındık, üzüm, incir, pamuk vb. ürünlerden ise % 8 oranında alınmıştır (Giray, 2010: 79). Mahsulat-ı Araziye Vergisi'nde köylü ve çiftçilerin kendi geçimlik tüketimlerinde kullandıkları tarımsal ürünlere muafiyet getirilerek, sadece kendi ihtiyaçlarını sağlayan küçük çiftçilerin vergi yükü hafifletilmeye çalışılmıştır (Aykanat, 2007: 42). Mahsulat-ı Araziye Vergisi yaşanan aksaklıklar nedeniyle bir yıl sonra uygulamadan kaldırılmıştır.

Aşar'ın kaldırılmasıyla birlikte devletin kamu gelirinde yaşanan azalma ve ticaret ve sanayi erbabından alınan vergilerin düşük olması, Cumhuriyet'in kurucu kadrolarını bu konuda yeni düzenlemelere itmiştir. Osmanlı Devleti'nden kalma bir vergi olan ve sanayi ve ticari kazançlar üzerinden alınan Temettü Vergisi 1926 yılında kaldırılmış ve yerine Kazanç Vergisi uygulanmıştır. Karine usulü ve götürü usulle tarhiyatı yapılan Temettü Vergisi'nin gelir esnekliğinden uzak olması, hâsılatının düşük olması ve gelirin vergilendirilme usulünün batılı devletlere yakınlaştırılması Temettü Vergisi'nin kaldırılma nedenleri olmuştur. Söz konusu verginin yerine getirilen Kazanç Vergisi, şahıs ve sermaye şirket kazançlarını, gerçek kişilerin ticari ve sınai kazançlarını, serbest meslek kazançlarını, ücretleri, kamu idarelerinin kazançlarını, ticari amaçla çalışan derneklerin kazançlarını ve geçici kazançları kapsamıştır (Türk, 1981: 340). Beyan usulü ve karine usulüyle tarhiyatın yapıldığı Kazanç Vergisi uygulamasında ilk yıl beyannameye tabi olan mükellefler oldukça geniş tutulmuştur. Ancak sanayileşme çabalarının tamamlanmadığı, tarımsal kesimin ağırlıklı olduğu ve muhasebe sisteminin oturmadığı dönemin koşullarında beyanname usulüyle arzulanan sonuçlara ulaşamamıştır (Giray, 2010: 228). Kaldı ki, beyana göre tarhiyatı yapılan mükelleflerin zarar beyan etmeleri durumunda tamamen vergi dışında kalmaları, gerçek usulde vergilendirilenler ile götürü usulde vergilendirilenler arasındaki vergi adaletini bozmuştur (Sarioğlu, 2004: 222). Bu nedenle hemen ertesi yıl, 1927 yılında, beyanname verme zorunluluğunun sadece şirketler için geçerli olduğu bir düzenleme yapılarak kapsam daraltılmıştır. Kazanç Vergisi Kanunu'ndaki bazı boşluklar ve ülkenin yapısal özelliklerine uymayan bu vergi uygulaması beklenen başarıyı gösteremeyince uygulamadan kaldırılmış ve yerine 1934 yılında Yeni Kazanç Vergisi getirilmiştir (Mutlu, 2009: 78). Fransız Gelir Vergisi yapısından esinlenilerek hazırlanan Yeni Kazanç Vergisi, kazanç unsurlarının ayrı ayrı ele alındığı sedürlü bir vergi olmuştur. Yeni Kazanç Vergisi'nin mükellefleri üç gruptan oluşmuştur: beyannameye tabi olanlar, karine ve götürü usule tabi olanlar, gayrisafi iş hacmi üzerinden vergilendirilenler. Yeni Kazanç Vergisi'nin ikinci uygulama yılında, 1935 yılında, ilave bir kanuni düzenlemeyle "asgari mükellefiyet esası" getirilmiş ve beyannameye tabi olan mükelleflerin vergi

yükünün çeşitli kıstaslara göre belirlenmiş asgari bir seviyenin altına inmesi önlenmiştir. Böylece beyannameye tabi olan mükellefler ile götürü usule tabi olan mükellefler arasında vergi adaleti sağlanmaya çalışılmıştır (Giray, 2010: 243). Bugünkü gelir üzerinden alınan vergilerin temelini oluşturan Gelir ve Kurumlar Vergisi Kanunlarının yürürlüğe girdiği 1950 yılına kadar Yeni Kazanç Vergisi uygulanmış ve 1950 yılında uygulamadan kaldırılmıştır.

Aşar'ın kaldırılmasıyla birlikte uygulamaya geçen vergilerden biri de dolaylı vergi niteliğindeki muamele vergileri olmuştur. Söz konusu dönemde bu vergilerin ikili bir yapıda olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, bir genel gider vergisi olan Umumi İstihlak Vergisi'dir. 1926 yılında uygulanmaya başlayan vergi, satışların her aşamasında % 2,5 oranında uygulanan bir yayılı muamele vergisi olmuştur (Mutlu, 2009: 81). Bilindiği üzere böylesi bir durum, tüketicinin katlandığı vergi yükünün kanuni vergi oranından fazla olması anlamına gelen vergi piramitleşmesinin yaşandığını göstermektedir. Bir yıl uygulanan Umumi İstihlak Vergisi 1927 yılında kaldırılmış ve yerine imalat aşamasında alınan Muamele Vergisi getirilmiştir. Muamele Vergisi, toplu muamele vergisi niteliğinde bir vergi olmuştur (Akgül Yılmaz, 2009: 308). Böylece satış zincirinin tek bir aşamasından vergi alınarak vergi piramitleşmesi önlenmeye çalışılmıştır. Her ne kadar 1931 yılında yeni kanuni düzenlemelerle muafiyet ve istisnalar artırılarak verginin kapsamı daraltılmış olsa da, 1934'de verginin kapsamı yeniden genişletilmiştir. Muamele Vergisi 1956 yılına kadar uygulanmıştır (Giray, 2010: 229). Dönemin bir diğer muamele vergisi olan Eğlence ve Hususi İstihlak Vergisi ise 1926-1934 yılları arasında uygulanan ve eğlence yerlerindeki tüketimi % 10-30 oranında vergilendiren bir özel gider vergisi olmuştur (Akgül Yılmaz, 2009: 308; Giray, 2010: 229).

Servet vergisi kapsamında sayabileceğimiz Veraset ve İntikal Vergisi de mantıksal köklerini Osmanlı Devleti'nden almaktadır. Cumhuriyet öncesinde uygulanan Tereke Tahriri Harcı ve İntikal Harcı uygulamaları yerine 1926'da Veraset ve İntikal Vergisi getirilmiştir (Akgül Yılmaz, 2009: 309). Ölümüne bağlı olarak veya yaşayan kişiler arasındaki karşılıksız intikallerin konusunu oluşturduğu vergi, akrabalık derecesi ve intikal eden tutara bağlı olarak artan oranlı uygulanmıştır (Giray, 2010: 232). 1931 yılında yapılan geniş kapsamlı kanuni düzenlemelerle söz konusu vergideki aksaklıklar giderilmeye çalışılmış, vergi Medeni Kanun'la uyumlu hale getirilmiş, eski kanunda yer almayan bazı intikaller vergi kapsamına alınmış, vergi oranları artırılmış, muafiyet ve istisnalar netleştirilmiştir (Saraçoğlu, 2009: 135). Eski Veraset ve İntikal Vergisi, bugünkü halinin uygulanmaya başladığı 1959 yılına kadar uygulanmıştır (Akgül Yılmaz, 2009: 309).

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Türkiye'de de vergi gelirlerinde bir azalışa neden olmuştur. Bu nedenle ekonomik buhran gerekçe gösterilerek ücretli kesim üzerinden üç yeni vergi alınmaya başlanmıştır. 1931 yılında uygulanmaya başlanan İktisadi Buhran Vergisi, Kazanç Vergisi'ne ek olarak ücretli kesimden alınan ve oranları % 12 ile % 24 arasında değişen artan oranlı bir vergi olmuştur. 1932 yılında Bina Vergisi yükümlüleri ve 1934 yılında da Kazanç Vergisi mükelleflerinin kapsama alınmasıyla birlikte söz konusu verginin hâsılatı artmıştır. Bütçe denkliliğini korumak amacıyla 1932 yılında Muvazene Vergisi uygulanmaya başlamış ve ücret geliri elde edenlerin Kazanç Vergisi ve İktisadi Buhran Vergisi çıkarıldıktan sonra kalan tutara % 19 oranında uygulanmıştır. 1936 yılında ise yine ücret geliri üzerinden % 2 oranında Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi alınmıştır. Her üç verginin de bir yıl uygulanması planlanmış olsa da, 1951 yılına kadar uygulanmasına devam edilmiştir (Kirmanoğlu, 1994: 60; Giray, 2010: 244-245). Ekonomik buhran döneminde ilaveten alınan bu vergiler, aslında dönemin vergi yapısının sınıfsal karakterini de göstermiştir. Çünkü söz konusu vergiler sadece hizmetli kesimin vergi yükünü artırmış ve aynı dönemde aynı vergi konusu üzerinden birden fazla vergi alınması nedeniyle de çifte vergilemeye yol açmıştır.

1940'lı yıllara geldiğimizde vergi sisteminin biraz daha sertleştiğini görmekteyiz. Bu kapsamda en çok tartışılan vergilerden biri Varlık Vergisi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik koşullar enflasyonun aşırı derecede yükselmesine neden olmuş, karaborsacılığı artırmış, kamu gelirlerini azaltmış, belli kesimlerin aşırı ve haksız kazançlar elde etmesine yol açmıştır. Bu koşullar altında dönemin hükümeti bahsi geçen olumsuzlukları gerekçe göstererek Varlık Vergisi Kanunu'nu çıkarmıştır. Her ne kadar kanun gerekçesi ve metninde ticaret burjuvazisinin vergilendirilmesi hedeflense de, gayri resmi bir gerekçenin olduğu da halk arasında ve basında sıkça tartışılmıştır. Bu da yurtiçi sermayenin gayrimüslimler ve yabancılardan oluşan ağırlığını kırıp, piyasanın Türkleştirilmesini sağlamak olmuştur (Kızılkaya, 2016: 89). Bu bağlamda 1942 yılında kabul edilen

Varlık Vergisi ağırlıklı olarak savaş zamanında aşırı kazanç elde eden gayrimüslimler ve ecnebilere alınan bir vergi olmuştur. Mükelleflerin hangi oranda veya ne miktarda vergi ödeyeceği kanun metninde belirtilmemiştir. Matrahın belirlenmesinde idarece takdir yöntemi kullanılmış ve vergi miktarını yerel mülki amirler, ticaret odalarının temsilcileri ve belediye meclisi temsilcilerinden oluşan yerel komisyonlar belirlemiştir. İtiraz hakkının olmadığı Varlık Vergisi tutarları mükelleflere ilan yoluyla tebliğ edilmiştir (Giray, 2010: 256). Vergide taksitlendirme kabul edilmemiş ve ödeme süresi 15 gün olarak belirlenmiştir. Bu süre içerisinde vergi borcunu ödemeyenlerden süreyi aşan ilk hafta için % 1, ikinci hafta için % 2 gecikme faizi alınmıştır. Bu bir aylık sürede vergi borcu tahsil edilemeyenlere çalışma mükellefiyeti getirilmiştir (İnci, 2012: 280). Bu kapsamda vergi borcunu ödemeyenler veya malvarlığının hazineye rağmen vergi borcu karşılanamayanlar kol gücüne dayalı kamu hizmetlerinde çalıştırılmak üzere Aşkale'ye gönderilmiştir. Çalışma karşılığında ücret gelirlerinin yarısı vergi borçlarına istinaden mahsup edilmiştir (Dokuyan, 2014: 34). 1943 yılının Eylül ayında mükelleflerin çalışma yerlerinin kendi yaşadıkları yerler olmasına müsaade edilmiş ve mükellefler ailelerine iade edilmiştir (Öztürk, 2013: 152). Varlık Vergisi eleştiriye açık birçok nedenden dolayı tepki almış ve 1944 yılında uygulamadan kaldırılmıştır. Getirilen eleştirilerin başında verginin kanun metninden başka amaçlarla uygulanması, kanunda vergi oranı veya miktarının net olarak açıklanmaması ve bunun yerel komisyonlara bırakılması, gayrimüslimlere ayrımcılık uygulanması ve vergi borcunu ödeyemeyenlere çalışma zorunluluğunun getirilmesi sayılabilir (Kızılkaya, 2016: 91). Ayrıca mükelleflerin tespiti ve vergi miktarlarının belirlenmesi aşamalarında Varlık Vergisi uygulamasının bazı yolsuzluklara neden olduğu da tartışılmıştır (Coşar, 2003: 16-19).

İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu olumsuz ekonomik koşullar içerisinde başvurulan bir diğer olağanüstü vergi yöntemi de Toprak Mahsulleri Vergisi olmuştur. 1941 yılında yürürlüğe giren ve 1942 yılından itibaren uygulanmaya başlayan Toprak Mahsulleri Vergisi, ordunun gıda ihtiyacını karşılamak amacıyla bazı tarımsal ürünler üzerinden % 10 oranında alınan bir vergi olmuştur. Bu yönüyle de daha önce kaldırılmış olan Aşar'a benzetildiği iddia edilmektedir. Toprak Mahsulleri Vergisi bazı tarımsal ürünlerden aynı olarak, bazı ürünlerden ise nakdi olarak tahsil edilmiştir. Köylü üzerindeki vergi yükünü artıran söz konusu vergi 1944 yılında uygulamadan kaldırılmıştır (Türk, 1981: 344; Toprak, 2002: 610; Mutlu, 2009: 91-93; Giray, 2010: 257-258).

Genel olarak baktığımızda, tek parti dönemi vergi sisteminin birkaç kısıt altında şekillenmeye çalıştığını söyleyebiliriz. Bunlar (a) toplumsal ve ekonomik yapıya uygun bir vergi sisteminin oluşturulma gayesi, (b) sanayileşmenin önünü açma çabası, (c) kamu gelirlerinin azaltılmaması ve hatta artırılması, (d) 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı tahribatın telafisi. Bu kısıtlar altında 1923-1950 dönemi vergi politikalarının aslında vergi sisteminin olgunlaşması ve oturması için bir arayış çabası ile geçtiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle de sıklıkla politika değişikliği yaşanmıştır. 1950 yılında çok partili hayata geçiş ile birlikte vergi sisteminin bugünkü halinin temellerinin atılmaya başlandığı söylenebilir.

4. Arşivlere Dayanarak Yapılan Tespitler

TBMM'nin ilk yıllarında vergi politikalarının daha çok vergi ve vergi benzeri gelirlerin istisna ve muafiyetler uygulanmak suretiyle sürdürüldüğü görülmüştür. TBMM İkinci Dönemi Birinci Yasama yılında Rize vilayeti ile Borçka Kazasındaki arazilerde ziraat ve fen memurlarının verecekleri rapora göre arazilerin doğal yapısına uygun olarak fındık, portakal, mandalina ve çay fidanlarının dikilmesi yönünde bir kanun çıkarılmıştır. Bu kanuna göre; belirtilen tarım ürünlerinin fidanlarının adı geçen vilayet ve kazada hükümet tarafından ücretsiz dağıtılacağı ve tarla sahiplerinin 3 yıl içerisinde ağaç fidanlarını dikmeleri halinde bu tarım arazilerinden on yıl boyunca arazi vergisi alınmayacağı belirtilmiştir (TBMM İkinci Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No: 407, 12.02.1340).

Mübadele, İmar ve İskân Kanunu incelendiğinde; düşman tarafından tahrip edilen mahallerde yıkılan fabrika ve tezgâhların yeniden kurulması amacıyla yurtdışından getirilecek olan makine ve her türlü araç gerecin gümrük vergisinden muaf tutulduğu görülmüştür (TBMM İkinci Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No:368, 12.11.1339). TBMM'nin İkinci Dönemi içerisinde kamu gelirlerinin artırılması yönünde, bazı resim ücretlerine zam yapıldığı da tespit edilmiştir. Örneğin; İstanbul'da av tezkeresi resminin artırılması hakkında bir kanun çıkarılmıştır. Bu kanuna göre; İstanbul'da av tezkerelerinden alınan 40 kuruşluk resim bedeli, 400 kuruşa çıkarılmıştır ve bu gelirin doğrudan

doğruya Hazineye ait olduğu belirtilmiştir (TBMM İkinci Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No: 404, 08.02.1340).

TBMM ikinci döneminde çıkarılan bir diğer kanun Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu'dur. Bu kanun ile belediyeler tarafından alınacak vergi, resim ve istisnaları belirtilirken, belediye sınırları içerisinde kalan evlerden alınacak tanzifat vergisi (belediyelerce yapılan temizlik işleri) şu şekilde belirtilmiştir;

Yazılı Kıymeti	1 kuruştan-5.000 kuruş olan evlerden aylık	2.5 Kuruş
	5001 kuruştan-10.000 kuruşa kadar	5
	10.001 kuruştan-20.000 kuruşa kadar	7,5
	20.001 kuruştan-30.000	10
	30.001 kuruştan-40.000	12,5
	40.001 kuruştan-50.000	15
	50.001 kuruştan-100.000	17,5
	100.001 kuruştan-200.000	20
	200.001 kuruştan-300.000	22,5
	300.001 kuruştan 500.000	25

Artan oranlı bir vergileme ilkesinin uygulandığı görülen tanzifat vergisinin evin kullanım hakkına sahip olan kişi üzerinden alınacağı, ancak ev boş kaldığı sürece evlerden tanzifat vergisi alınmayacağı belirtilmiştir. Ayrıca aydınlatması sağlanmış mahallelerden, yukarıda belirtilen tanzifat vergisinin yarısını geçmemek üzere tenvirat (aydınlatma) resmi alınması da sağlanmıştır (TBMM İkinci Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No: 423, 28.02.1340:225).

Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu'nda dikkat çeken bir diğer madde ise işyerlerine asılan tabelalarda Türkçe kullanılmasının zorunlu tutulmasıdır ve bu tabelalardan alınacak resim bedelinin senede bir defa toplanmak üzere belediye meclisleri tarafından belirlenmesidir. İş yeri sahibinin Türkçenin dışında bir dil kullanması belirli şartlara bağlanırken, farklı dil kullanılan tabelalardan alınacak resim bedeli iki misli olarak belirlenmiştir (TBMM İkinci Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No: 423, 28.02.1340:226,227). Aynı kanunda belediyeler tarafından pek çok büyükbaş ve küçükbaş hayvanın alım satımı üzerinden toplanılması kabul edilen resim bedeli belirtilmişken, kanunun bir başka maddesinde süs köpeklerinden yılda 10 ve av köpeklerinden en fazla 5 lira resim alınması, çoban ve bekçi köpeklerinin bunların dışında tutulması kabul edilmiştir (TBMM İkinci Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No: 423, 28.02.1340:226,228).

Tek Parti döneminde karşılaşılan Mektep Vergisi ise zorunlu eğitim olan ilkokullarda, tahsil görenlerin okutulabilmesi adına halkın masraflara katılmasının amaçlandığı bir vergi olmuştur (Çakan, 2002). Mektep vergisi kanunu gereğince; gündüzlü ve yatılı ilkokulların senelik masrafları ile binaların inşası için genel ve özel bütçeden maaş ve ücret alan bilumum memur, müstahdem, emekli maaş, tahsisat ve ücretlerinden %1 kesinti yapıldığı görülmüştür (TBMM İkinci Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No: 616, 20.04.1341:181).

Tek partili dönemde çıkarılan "Mübadele, İmar ve İskân Kanunu" ile devlet, birtakım kamu gelirleri için muafiyet uygulamıştır. Bu kanunun on ikinci maddesi ile 1912/1913 yılından itibaren inşa edilmiş gelir sağlayan mülklerin 1924 yılından başlayarak 1928 yılına kadar, konutların ise 1924 yılından 1933 mali yılının sonuna kadar Emlak ve Musakkafat Vergisinden muaf tutulmuştur. Ayrıca uygulanacak bu muafiyetin, savaş dolayısıyla harap olmuş yerlerde 1918 yılından başlayarak inşa edilen yapıları da kapsayacağı belirtilmiştir (TBMM İkinci Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No: 368, 08.11.1339).

Eğlence ve Hususi İstihlak Vergisi Kanunu 1930 yılında değiştirilmiştir. Resmi Gazete’de 24.05 1930 tarihinde yayınlanan bu kanunun birinci maddesinde bu vergiye tabii olan ticarethane ve kurumlar belirtilmiştir. Kanunun ikinci maddesinde ise Eğlence ve Hususi İstihlak Vergisinden muaf tutulacak olan ticarethane ve kurumlar arasında dans kursu olduğu hükümetçe onaylanan ve içinde konsomasyon olmayan yerler, Maliye ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kabul edilecek tiyatro, konser ve çocuk sinemaları, at koşuları ve Dar’ülaceze tarafından düzenlenecek balo ve müsamereler belirtilmiştir (TBMM Üçüncü Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No:1629, 24.05.1930). Ekonomik krizin yaşandığı bu zamanlarda tek parti döneminde kültür faaliyetlerinin bu gibi vergilerden muaf tutulması büyük bir önem arz etmektedir.

Kibrit ve Çakmak İhisarı İşlemesi’nin devrine ve on milyon dolarlık istikraz sözleşmesine dair kanun 30.06.1930 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanunda Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına Maliye Vekili Şükrü Saraçoğlu ile Ernest A. Hofman ile mukavele imzalanmıştır. Bu mukavelenin birinci maddesine göre kibrit ve çakmak imali, ithali, ihracı ve satılması hakları Amerikalı şirket The American-Turkish Investment Corporation’a 1 Temmuz 1930 tarihinden itibaren 25 yıl süre ile devredilmiştir. Buna karşılık bu şirket Türkiye Cumhuriyeti’ne on milyon altın dolar değerinde bir kredi açmıştır. Yine mukavelenin aynı maddesinde ABD’li şirket İstanbul ilinde bir kibrit fabrikası açmayı taahhüt etmiştir. Bu mukavelenin üçüncü maddesi ile şirkete birtakım muafiyetler tanınmıştır. Buna göre şirket; kibrit çöpü, çöpler için odun, kimyevi ürünler, makine ve teferruatı ile araç ve gereçlerinin ithalinde gümrük resmi ve diğer tüm ithalat mükellefiyetinden muaf tutulmuştur (TBMM Üçüncü Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No: 1722, 30.06.1930).

Tek Partili dönemde çıkarılan Pulluk Kanunu ile yerli zirai faaliyetlerin desteklendiği, yerli pulluk imalathanelerine (senede asgari 250 adet satış yapmak ve fenni vasıfları yeterli olmak şartıyla) hükümet tarafından prim verilmesi kararı alınmıştır. Pulluk Kanunu’nun beşinci maddesine göre; yurtdışından getirilen ziraat aletlerinin gümrük ve muamele vergilerinden muafiyeti devam ettiği sürece pulluk kanunu gereğince prim alan müesseselerde üretilen ziraat aletlerinden muamele vergi alınmayacağı belirtilmiştir. Ancak bu kanunun onuncu maddesi ile kanunun 15 sene süre ile geçerli olduğu da belirtilmiştir (TBMM Üçüncü Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No: 1797, 02.04.1931).

Tütün ve Alkollü İçeceklerden Alınacak Müdafaa Vergisi Hakkında Kanun 30 Mayıs 1934 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanuna göre; paket satış fiyatı 25 kuruş ve daha fazla olan sigaraların her paketinden 1 kuruş, şişe hacimleri 25 santilitre ve daha fazla olan rakı, konyak ve likörlerin her şişesinden 2 kuruş ve hacimleri 25 santilitreden aşağı olan şişelerden 1 kuruş, şampanya ve viski şişelerinden 25 kuruş, şarapların her litresinden 1 kuruş, biraların fiçısı ile satılanların her litresinden 2 kuruş ve şişede satılanlardan 1 kuruş vergi alınması kararlaştırılmıştır (TBMM Dördüncü Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No: 2460, 30.05.1934).

Ülke içerisinde yapılan ya da yurtdışından getirilen un ve undan yapılmış maddeler “Buğdayı Koruma Vergisi”ne tabii tutulmuştur. Buğdayı Koruma Karşılığı Kanunu adı verilen bu kanunun birinci maddesi un tabiriyle buğday ve çavdar unlarını, undan yapılmış maddelerle ise makarna, şehriye, irmik ve her türlü bisküviyi kastetmiştir. Ancak eleksiz köy değirmenlerinde öğütülen unlardan köylülerin kendi ihtiyaçlarına mahsus olanlar bu verginin dışında tutulmuştur. Ayrıca Türkiye’de üretilip yurtdışına ihraç edilen mallar da aynı şekilde bu verginin dışında tutulmuştur (TBMM Dördüncü Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No: 2466, 30.05.1934).

5. Sonuç

Cumhuriyetin tek partili döneminde uygulanan mali politikaların kaynağını, Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne miras kalan ve çok ağır şartlar içeren mali ve iktisadi yapı oluşturmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında vergiler konusunda köklü değişiklikler yaşanmıştır. Bu geçiş döneminde gerçekleştirilen en köklü değişiklik Aşar Vergisi’nin kaldırılması olmuştur. Aşar’ın kaldırılması ise kamu gelirlerinde yaşanan azalmayı kapatmak için Türkiye’yi yeni düzenlemelere itmiştir. Bu bağlamda Kazanç Vergisi ve Umumi İstihlak Vergisi gibi vergiler çıkarılmıştır. İzmir İktisat Kongresi kararları doğrultusunda ekonomide liberal adımların atılmaya çalışıldığı dönem ise 1929 yılında tüm dünyada yaşanan ekonomik bunalımın Türkiye’yi de etkilemesi, dünya ekonomisinde yaşanan dönüşüm ve bunun Türkiye ekonomisine yansımaları sonucunda Türkiye’yi devletçi ekonomik politikalara yöneltmiştir. Bu dönemde yaşanan buhran Türkiye’de vergi

gelirlerinde hatırı sayılır bir azalışa sebep olmuş, bu nedenle Kazanç Vergisi'ne ek olarak ücretli kesimden alınan İktisadi Buhran Vergisi alınmıştır. 1930'lu yıllarda Türkiye'nin hızlı bir kalkınma ve sanayileşme hamlesi gerçekleştirmesi ve 1939 yılına gelindiğinde Türkiye'yi temel ihtiyaçlarını ve sanayi mallarını devlet tarafından kurulan fabrikalarda üreten bir ülke konumuna getirmiştir.

1930-1939 arası dönemde toplam vergi gelirleri incelendiğinde; Türkiye'nin gelir üzerinden aldığı vergilerin payı artmıştır. 1930-1939 yılları arasında Türkiye'de kamu gelirlerini artırma yoluna gidilmesine rağmen vergi yükü aşırı bir artış göstermemiş, özellikle zirai kesimden yeni bir vergi alınmamıştır. 1940 yıllarda ise İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı olumsuz etkiler sonucunda enflasyon hızla yükselmiş, kamu gelirleri azalmış, karaborsacılık faaliyetleri artmış ve bu durum kimi kesimlerin haksız kazanç elde etmesine sebep olmuştur. Bu olağanüstü koşullar altında Türkiye'nin vergi sistemi de sertleşmiştir. Genel olarak Türkiye'nin tek partili dönemi incelendiğinde, enflasyon ve dış borçlardan kaçınılmaya çalışıldığı görülmüştür. Tek partili dönemde ülkenin kalkınması ve vergide yapısal dönüşümün sağlanması adına cesur ve köklü politikalar uygulanmıştır. Ancak aynı zamanda söz konusu dönemin vergi sisteminde bir standardın oturtulamadığı ve vergi türleri itibarıyla bir arayış içerisinde olduğu söylenebilir. Bu nedenle günümüz vergi sisteminin ilk izlerine 1950'li yıllardan sonra rastlanmaktadır.

Kaynakça

- Akalın, G. (2008). *Atatürk Dönemi Maliye Politikaları*. Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Akgül Yılmaz, G. (2009). Türkiye'de 1923-1938 Dönemi Maliye Politikası Uygulamaları. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 27(2), 297-328.
- Akkoyun, T. (2000). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bekârlık Vergisi Teşebbüsleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XV, 183-198.
- Aykanat, M. (2007). *1923-1938 Döneminde Türk Tarım Politikası*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Boratav, K. (1995). Devletçilik ve Kemalist İktisat Politikaları. N. Coşar (Eds.). *Türkiye'de Devletçilik içinde* (ss. 115-142). İstanbul: Bağlam.
- Coşar, N. (2003). Varlık Vergisi Konusundaki Yolsuzluk Söylentileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(2), 1-27.
- Çakan, I. (2002). Cumhuriyet Döneminde İlköğretimin Finansman Sorunu ve Mektep Vergisi Uygulaması. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 1(2), 85-127.
- Dokuyan, S. (2014). Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 23-55.
- Giray, F. (2010). *Maliye Tarihi*. Bursa: Ezgi Yayınları.
- Gönüllü, A. R. (2015). Milli Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi (1920-1962). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (38), 69-102.
- Göze Kaya, D.& Durgun, A. (2009). 1923–1938 Dönemi Atatürk'ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009(19), 233-249.
- İnci, İ. (2012). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Varlık Vergisi Uygulaması. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 272-290.
- Kazgan, G. (2009). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keser, İ. (1993). *Türkiye'de Siyaset ve Devletçilik*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Kızılkaya, A. (2016). Ekonomik ve Siyasal Boyutlarıyla Varlık Vergisi. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5(12), 84-95.

- Kirmanoglu, H. (1994). Türkiye'de Vergi Reformları, Siyasal İktidarlar ve İktisat Politikaları. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 36, 56-82.
- Kurdaş, K. (2003). *Bitmeyen Gaflet ve Türkiye Ekonomisinin Çöküşü*. Ankara: METU Press.
- Mutlu, A. (2009). *Tanzimattan Günümüze Türkiye'de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi*. Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Özdemir, N. (2013). Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Yol Vergisi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXXII, 213-258.
- Özer, S. (2013). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bekârlık Vergisi'ne İlişkin Tartışmalar. *Akademik Bakış*, 6(12), 173-191.
- Öztürk, İ. M. (2013). İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Koruma Kanunu ve Varlık Vergisi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32(54), 135-166.
- Saraçoğlu, F. (2009). 1930-1939 Döneminde Vergi Politikası. *Maliye Dergisi*, 157, 131-149.
- Sarıoğlu, F. (2004). Türkiye'de Sermaye Birikimi Oluşturma Çabaları ve Vergi Sisteminin Rolü: Dönemsel Bir Analiz (1923-1939). *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 215-232.
- Toprak, M. (2002). Osmanlıdan Devreden Kriz Potansiyeli ve Tek Parti Dönemi Ekonomik Krizleri. *Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları*, 17, 598-614.
- Tuğluoğlu, F. (2001). Tek Parti Döneminde Hükümet Memur Dayanışması. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (27-28), 353-373.
- Türk, İ. (1981). Cumhuriyet Döneminde Vergi Sistemimizin Gelişmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 36(1), 335-357.
- TBMM İkinci Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No: 368.
- TBMM İkinci Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No: 404.
- TBMM İkinci Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No: 407.
- TBMM İkinci Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No: 423.
- TBMM İkinci Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No: 616.
- TBMM İkinci Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No: 368.
- TBMM Üçüncü Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No: 1629.
- TBMM Üçüncü Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No: 1722.
- TBMM Üçüncü Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No: 1797.
- TBMM Dördüncü Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No: 2460.
- TBMM Dördüncü Dönem Kanunlar Dergisi, Kanun No: 2466.